

BISERICA ROMÂNEASCĂ DIN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA. CONTRIBUȚII.

Constantin BĂJENARU

Sub aspect religios, secolul al XVIII-lea a fost, pentru Transilvania, unul al marilor schimbări și frământări, ca și al numeroaselor conflicte confesionale. În chiar anii premergători acestui veac, asistăm la acțiunile concertate ale Statului austriac și ale Papalității pentru atragerea românilor ardeleni la religia catolică. În condițiile Reconquistei de după asediul Vienei, au fost elaborate, prin cardinalul Kollonich, principiile politicii religioase austriece în răsăritul Imperiului, în spiritul deciziilor Conciliului de la Florența, însemnând unificarea ecleziastică parțială cu Biserica romană și renașterea ritului grecesc.

Inițiativele Bisericii catolice au impus Curții imperiale de la Viena adoptarea unei strategii proprii, în concordanță cu obiectivele sale politice, în privința Transilvaniei, unde era confruntată cu opoziția nobilimii calvine, determinând acțiunea de fortificare a catolicismului, redus la tăcere în timpul principilor calvini. Astfel, Unirea românilor cu Biserica Romei, în formula unificării parțiale, servea scopului politic ce urmărea înfăptuirea unității structurilor eterogene ale Imperiului habsburgic.

Înainte de toate, actele Unirii religioase a unei părți a românilor transilvăneni, din anii 1697 și 1698, reflectă atât principiile Conciliului florentin, cât și pe cele ale clerului superior român, inspirate de propriile necesități, remarcându-se astfel exigențele doctrinare ale Unirii, dar și revendicările social-politice și religioase ale românilor.

Totuși, chiar și în urma promisiunilor austriece, de altfel avantajoase, marea majoritate a românilor n-a voit să-și renege religia tradițională spre a îmbrățișa una dintre religiile "recepte", reacția acestora fiind una de respingere, manifestată de-a lungul întregului secol al XVIII-lea în forme diverse, mergând de la proteste scrise până la răzvrătiri fățișe.

Această atitudine de respingere o întâlnim permanent în Țara Făgărașului și în Țara Bârsei, zone cu preponderență românească, considerate de către autoritățile austriece ca două dintre cele mai importante bastioane ale rezistenței ortodoxe, aflate de altfel și la granița cu Țara Românească, eminentamente ortodoxă. Dacă mai marii Bisericii românești au primit Unirea cu Roma, nu același lucru s-a întâmplat în cazul preoților de rând și al țăranilor, care s-au opus din răspuțeri acesteia.

Imediat după actul din 5 septembrie 1700, românii făgărașeni și cei brașoveni au declarat că nu primesc Unirea cu nici un chip, acțiunea lor fiind sprijinită și de către domnitorul muntean Constantin Brâncoveanu. Iată ce povestește protopopul brașovean Radu Tempea despre acest eveniment: "În vreme ce au ieșit vlădica pe poarta Mitropoliei, mergând din cetatea Alba-Iulia să-și ia domnia, iar după ce ... i s-a închinat steagul țării și s-a unit cu alții în glas de surle și trâmbițe și de tobe și ieșind din cetate a venit la Mitropolie, acolo a arătat punctele de mai sus scrise, care vor să le ție.

Atunci Brașovenii ... și Făgărășenii cu toți s-au lepădat, că nu le vor ține, iar ei împingându-i din spate i-au scos din mănăstire ...”¹.

Dintr-o altă cronică brașoveană, aflăm continuarea episodului amintit: “[...] cu prilejul instalării lui Atanasie, fiind chemați înaintea acestuia și a iezuitului Bárányi, li s-a pus întrebarea: «primi-vor ei unația, precum a primit-o vlădica al nostru și cu țara ...; precum au vrut așa au făcut, iară noi brașovenii aceasta nicidecum nu primim, să facă împăratul și țara cu noi precum va vrea, că noi nu vom fi uniți». Așijderea au răspuns și făgărășenii, fiind de acolo trimiși popa Cârstea și popa Ioan Făgărășeanu. Acest răspuns i-a învățat Constantin Vodă Brâncoveanu, că aflând Măria Sa de acest lucru ... că de la împărăție nu este poruncă să facă sila la unație, numai cine o vrea de bună voie să se unească, și așa făcând știre acest fericit Domn cu taină s-au întărit brașovenii și făgărășenii de nu s-au plecat la unire. Iar dacă au răspuns brașovenii și făgărășenii că nicidecum nu se vor uni, au strigat asupra lor: «... afară, afară că nu sunteți din soborul nostru» ..., i-au scos cu mare necinste din Mitropolie, dându-le brânci și bătându-i cu toiege pe cap [...] i-au pus la pază până a doua zi.

A doua zi i-a chemat vlădica, fiind și pater Barod Baranyi, întrebându-i iarăși: vor să se unească, și neputând să-i plece nicicum, căci nu era poruncă împărătească să silească pe nimeni, n-au avut ce să le facă, ci încă au răspuns înaintea vlădicăi că «de acum nu te vom mai avea ca pe un Vlădică, nici nu te vom mai pomeni la biserică [...], ci toate ale legii noastre vom avea de la mitropolitul Țării Românești» ...”².

În anul 1701, preoții și țărani brașoveni și făgărășeni au mers la protonotarul Ioan Sarosi ca să înainteze un protest scris împotriva Unirii. În fața acestuia “au mărturisit ... răspicat și cu toată îndrăsneala că ei de Atanasie nu vor asculta, cu papistașii nicidecum nu se vor uni, ci vor păstra întru toate neschimbată legea lor cea veche; de astfel, vor purta sarcinile obștești după cuviință”³.

La 5 iulie 1701, Constantin Brâncoveanu trimitea o scrisoare de îmbărbătare către brașoveni, în care lauda atitudinea făgărășenilor: “Înțeles-am că și părinții de la Făgăraș și alți creștini pravoslavnici, iarăș asemenea nimic nu s-au alunecat cu firea, ci ș-au păzit cinstea legii sale, care și de aceasta mult ne-am bucurat [...], de vreme ce noi acea sfântă beserecă o am ridicat și o am făcut cu aceea nădejde că o închinăm preasfințitei săborniceștii a răsăritului besereci și că va fi prân puțință preoții și creștinii lăcuitori de acolo, de aceea pravoslavie, să nu să lipsească și noi iar zicem, cu ceea ce ne va fi prin puțință a-i căuta și a-i păzi nu vom lipsi”⁴.

Acțiunea antiunionistă a românilor din Țara Bârsei și din Țara Făgărașului a căpătat o formă organizată sub conducerea lui Gavril Nagyszegi, cărturar și bun organizator, care fusese o perioadă secretar al Mitropoliei din Alba-Iulia. În numele preoților și credincioșilor din Scheii Brașovului, Zărnești, Tohan și Râșnov, al negustorilor din Brașov și al câtorva preoți din Țara Făgărașului și părțile Alba-Iuliei, Nagyszegi înaintează un protest Guvernului, în care încearcă și să asigure o nouă conducere ortodoxilor, rămași fără ierarhie bisericească în

urma trecerii la catolicism a Mitropoliei de la Alba-Iulia, organizând un consiliu director format din preoți și mireni.

"Pentru această îndrăzneală, austriecii îl arestează [...]. Inflexibil, Nagyszegi își continuă acțiunea de protest, redactând memorii în închisoarea de la Sibiu și amenințând chiar cu iminența unei răscoale populare, în cazul în care stăpânirea va continua să-i oblige pe români să-și schimbe credința [...]"⁵

După acest moment, românii brașoveni și făgărășeni au ieșit formal de sub jurisdicția episcopului Atanasie și a urmașilor săi, intrând sub jurisdicția mitropolitului din București, iar după anul 1716, când Oltenia ajungea sub stăpânirea austriacă, intrau în jurisdicția mitropolitului de Râmnic și, prin aceasta, sub cea a mitropolitului de Karlowitz.

Semnarea actului Unirii, desființarea Mitropoliei ortodoxe a Transilvaniei și crearea, în locul ei, a unei Episcopii unite supuse arhiepiscopului romano-catolic maghiar au condus la criza autorității ecleziastice ortodoxe, sesizabilă și la nivelul mentalului. Ca atare, găsindu-se dintr-o dată fără păstor, românii ortodocși cer sprijinul mitropolitului din Karlowitz, considerând că sunt mai înrudiți cu ortodocșii sârbi decât cu românii greco-catolici.

Cei ce aderaseră la Unire au fost excluși, din acel moment ei formând o nouă solidaritate, care nu mai era "cea închisă – tradițională a preotului iobag". Ca urmare, "românii ortodocși au trecut la rezistența pasivă, evitând să-i cheme pe preoții uniți la momentele importante ale vieții lor – botez, nuntă și înmormântare – și refuzând să mai frecventeze biserica pentru a participa la slujbe"⁶.

Împotrivirea a fost accentuată și de încercările înființării Episcopiei unite cu sediul la Făgăraș, încercări receptate ca un gest de sfidare la adresa românilor majoritar ortodocși. Însă, ca de obicei, aceștia nu au fost luați în seamă și, în anul 1721, Papa Clement XI hotără înființarea sediului episcopal la Făgăraș, prin preluarea bisericii *Sfântul Nicolae*, construită de C. Brâncoveanu, având ca venituri "3800 de florinți și 15 creițari din bunurile fișcușești (fiscale – n.n.), Beșimbac și domeniul Gherlei"⁷. Despre această acțiune G. Bariț spunea: "Nu fără plan precugetat și rumegat a defipt (stabilit) Carol VI, scaunul episcopiei unite mai întâi la Făgăraș, aproape de fruntaria meridională a țării, pentru că din acel punct înaintând cu propaganda catholică, mai întâi să șteargă urmele reformatiunii calviniene câte au mai rămas din trecut, după aceea să-și asigure fidelitatea românilor prin catolicizare cu atât mai curând, cu cât țările ortodoxe de sub turci sperau în salvarea lor de către Rusia"⁸.

Ales ca episcop unit în anul 1715, Ioan Giurgiu Pataki s-a instalat în scaunul episcopal de la Făgăraș abia în 6 august 1723. Acest eveniment și momentele premergătoare sunt consemnate de către I. Lupaș: "Anul 1723, fiind în Brașov preoți protopopul Florea Baran și popa Radu sin popei Radu Tempe și popa Tudor sin protopopului Florea, și popa Statie sin protopopului Vasile Grid, iunie 20, au venit în Ardeal și vlădica Ioan Potochi, umblând vreme de vreo 5 ani în Beci (Becs – Viena, n.n.), în Roma și la Zagreb, unde s-au vlădicit de niște arhieriei uniți, și umblând din loc în loc, pân la Aug. 6, au intrat în Făgăraș cu mare pofală [...]. Când au fost Avg. 6 în zioa de Preobrajerie (Schimbarea la față), se aflară toți protopopii Ardealului în Făgăraș, ca tot omul să iasă înaintea vlădicăi, iar care nu va eși va fi birșag (amendă – n.n.) cu 12 fl"⁹.

După cedarea bisericii *Sfântul Nicolae* greco-catolicilor – ortodocșii făgărășeni rămânând câteva decenii fără biserică proprie –, primii care au venit în ajutorul ortodocșilor "au fost brașovenii, români și greci, nu numai cu cărți și obiecte de slujbă, dar au semnat și ei plângerea ortodocșilor făgărășeni, ba mai mult, au însărcinat pe delegatul lor, negustorul Cristof Voicul, care avea drum la Viena, să le susțină cu tot dinadinsul și cauza făgărășenilor. Acesta a plecat la Viena, la 21 februarie 1724, și a fost silit să rămână acolo un an și jumătate, partea cea mai mare din timp stăruind pentru cauza bisericii din Făgăraș, decizia asupra ei fiind mereu amânată, pentru ca la urmă să i se spună că nu se putea hotărî nimica, pretextându-se că nu se găsesc anumite acte în cerere [...]"¹⁰.

În sprijinul făgărășenilor a intervenit și văduva lui Constantin Brâncoveanu, doamna Marica, în 8 aprilie 1724, la baronul Viechter, director la Camera aulică, acesta ordonând o anchetă oficială, în urma căreia i-a cerut lui Ioan Pataki, la 12 aprilie și la 16 septembrie, să restituie ortodocșilor biserică, dar dispoziția sa n-a fost aplicată din cauză "că membrii catolici ai camerei aulice au făcut dări de seamă mincinoase la conferința ministerială care avea să decidă definitiv cauza. Nici cererile înaintate mai târziu de făgărășeni nu le-au adus mai multă dreptate"¹¹.

Conflictul dintre făgărășeni și episcopul Pataki a fost permanent, așa cum se desprinde și din scrisoarea protopopului brașovean Florea Baran către Cristof Voicul, din 3 martie 1725, aflat încă la Viena: "[...] Alta facem dumitale știre, că la Martie 1 ne scrie preotul Toma din Făgăraș și cu orășenii de acolo, cum că la Februarie 26 a adunat vlădica sobor mare în Sâmbăta și a cerut judecată de la soborul lui pentru Făgărășeni, nefiind nici un făgărășean de față, pentru că nu-l țin pe el vlădic și să-l pomenească, și a făcut și blestem asupra preotului Toma și asupra orășenilor și le-a trimis poruncă și le-au pus zi până în 15 zile și iar până în 15 zile, de nu vor merge la dânsul și să se supue voiei lui [...]"¹².

Pataki a făcut tot ce i-a stat în putință pentru consolidarea Unirii, printre acțiunile sale pozitive făcându-se remarcate cele de pe tărâmul școlar – mulți tineri români, chiar și din Tera Românească, au fost trimiși să studieze în școlile iezuite din Transilvania (Cluj, Sibiu, Brașov), sau în cele din Viena și Roma, aceștia contribuind la răspândirea culturii în mijlocul românilor.

Însă, de cele mai multe ori a acționat cu duritate și uneori cu violență împotriva românilor care nu cedau în fața noii confesiuni: a luat cu forța, ajutat de armata imperială, biserici ale ortodocșilor; pedepsea pe făgărășeni și brașoveni cu amenzi sau cu închisoare dacă nu voiau să treacă la uniatism; i-a oprit de la săvârșirea slujbelor pe preoții ortodocși; a împiedicat credincioșii să participe la serviciile religioase din mănăstirile ortodoxe etc.¹³ Mănăstirile și schiturile erau considerate de Pataki ca fiind cel mai mare rău pentru biserică greco-catolică, în secolul al XVIII-lea existând, între Brașov și Sibiu, peste 100 astfel de lăcașuri. Acestea și legăturile călugărilor lor cu cei din mănăstirile de dincolo de munți au fost cea mai mare piedică în calea întinderii uniatismului în Transilvania după 1700. Datorită acestui fapt, documentele austriece ale vremii nu încetează să se plângă de acești călugări, "care treceau granița de la sudul și răsăritul Carpaților, la nordul lor"¹⁴.

Moartea lui Pataki (29 oct. 1727) a adus o oarecare derută și tulburare în sânul bisericii greco-catolice, determinând Guvernul ardelean să adopte o serie de măsuri pentru preîntâmpinarea unei crize puternice, printre care unele împotriva preoților ortodocși, învinuiți de subminarea unirii: "[...] văzând și aflând că din zi în zi în mai mare măsură cresc intențiile rele și munca schismaticilor popi români, s-a crezut că e nevoie să se publice în toate localitățile ca de acum cine dintre acești Români se face popă român de către un episcop schismatic, în taină sau furis, și pe adevăratul popă unit se silește să-l gonească oricum, să facă tulburare între ei, acela să fie îndată pus la contribuție și să fie supus și la purtarea altor îndatoriri. Cu un cuvânt, cine nu-și poate aduce un act doveditor de la Atanasie, de la baronul Ioan Pataki sau de la alt episcop unit adevărat, acela îndată să dea bir și să fie supus și altor sarcini, ba chiar și domnului de pământ să-i facă slujbe [...]"¹⁵.

Aprobarea numirii următorului episcop – Ioan Micu – a întâmpinat unele greutăți, motiv pentru care nu a fost instalat în scaunul episcopal din Făgăraș decât la 28 septembrie 1732. În acțiunea sa de consolidare a uniației, a încercat să ridice o mănăstire greco-catolică, de rit grecesc (basilitană), călugării ei urmând a fi o "prelungire a brațelor sale", care să-l reprezinte în regiunile mai îndepărtate, să propage unirea cu Roma și, prin școli, să răspândească cultura în rândul poporului.

Din rațiuni politice și religioase, guvernul Transilvaniei ajunsese la concluzia că Făgărașul era situat prea la marginea Principatului și prea aproape de Țara Românească. Acest lucru l-a mulțumit pe Micu-Klein, căruia Făgărașul nu-i fusese niciodată pe plac, mai ales datorită bătăilor de cap pe care i le dăduseră ortodocșii de aici, sprijiniți și de vecinii lor din Țara Bârsei. Și Micu dorea un sediu episcopal cât mai în centru, alegând în acest scop Blajul, vis împlinit prin Diploma imperială din 21 august 1738. Din acest moment, Făgărașul pierdea rolul central în cadrul Bisericii greco-catolice, fiind trecut pe o linie periferică.

Disputele confesionale au continuat și în timpul episcopatului lui Micu-Klein, dar și după exilarea acestuia la Roma. Cea mai puternică acțiune împotriva uniților a fost cea inițiată de călugărul Visarion Sarai și care a cuprins întreg sudul și sud-estul Transilvaniei. Din cauza puternicei reacții împotriva Unirii observate la românii din Țara Făgărașului și Țara Bârsei, în iunie 1745, guvernatorul Transilvaniei, contele Ioan Haller, a ordonat căpitanului districtului Făgăraș să organizeze o adunare a preoților și boierilor uniți și neuniți, în cadrul căreia să se discute polemic asupra punctelor Unirii. Adunarea s-a ținut la 17 iulie 1745, din partea uniților reprezentant fiind protopopul Vasile Barani (fost preot ortodox în Făgăraș), iar purtător de cuvânt al ortodocșilor a fost desemnat preotul Vasile din Sâmbăta de Sus (viitor egumen al mănăstirii de acolo). Impresia generală, în urma disputei, a fost aceea că protopopul Barani, "iute din fire, a pierdut jocul, iar turburarea în acel district creșcu și mai tare"¹⁶.

După câțiva ani, ortodocșii făgărășeni trimiteau o scrisoare patriarhului sârb Arsenie Ioanovici (28 noiembrie 1747) în care, după ce îi garantau că nu vor ceda uniației, cu toate nedreptățile la care sunt supuși, îl rugau să-i ia și pe ei sub tutela sa, cum i-a luat pe brașoveni: "... ne rugăm milei preasfinției, fiind

ca niște oi fără de mai mare păstor și ca o corabie fără de ocârmuitor, împresurându-ne valurile potrivnicilor credinței noastre pravoslavnice și noi nemaiputând, cu acele valuri, a ne mai lupta, cădem rugându-ne noi orășenii aceștia neuniți, împreună cu preotul nostru, ca să ne cuprinzi și pe noi sub preasfințite aripile preasfinției tale, precum ai primit și pre Dumnealor orășenii de la Șcheii Brașovului, sub acea stăpânire în care se află dumnealor [...]”¹⁷. Din motive necunoscute, însă, pătimașul apel al făgărășenilor n-a avut efectul scontat, aceștia rămânând în continuare la voia soartei.

Jumătatea de secol al XVIII-lea se încheia cu noi acțiuni ale ortodocșilor întru apărarea credinței, acțiuni pornite de către călugărul făgărășean Nicodim și popa Ioan din Aciliu, cei doi încercând să continue cu mai mult succes demersul întreprins de protopopul Nicolae din Balomiri între anii 1744-1748. Aceștia au condus, în mai 1750, o delegație a românilor ortodocși din Țara Făgărașului și districtele Sibiu, Miercurea, Sebeș, Orăștie și Dobra la Viena, unde au fost primiți în audiență de către împăratul Francisc I, căruia i-au înaintat o petiție intitulată ”Întreagă mărturisirea ortodocșă în dialectul nemțesc și o instanție în 7 puncte, ca să slăbească prigonirea credinții noastre”¹⁸. Drept răspuns, unii dintre tovarășii lui Nicodim au fost prinși și întemnițați în închisoarea din Kufstein (Oprea Miclăuș din Săliște, popa Măcenic din Sibiel ș.a.) , iar în unele sate au fost dislocate unități militare spre a preveni o eventuală revoltă și pentru a-i prinde pe ceilalți conducători. Mai norocoși, Nicodim și popa Ioan reușesc să fugă în Rusia, de unde sperau să primească sprijinul țarinei Elisabeta, pentru a putea continua lupta. Această luptă va dura mulți ani, ea fiind preluată și perpetuată de alții de-a lungul întregii jumătăți a doua a secolului al XVIII-lea.

Note :

1. Apud I. Lupaș, *Cronicari și istorici români din Transilvania*, ed. II, Ed. Scrisul românesc, Sibiu, 1941, p. 45
2. *Ibidem*, p. 46
3. I. Lupaș, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, ed. II, Ed. Dacia, Cluj, 1995, p. 110
4. Dr. Sterie Stinghe, *Documente privitoare la trecutul românilor din Șcheii (1700-1783)*, vol. I, Tipografia, Brașov, 1901, p. 16
5. Maria Someșan, *Începuturile Bisericii Române în perspectiva istorică*, Ed. De Vest, Timișoara, 1994, p. 53
6. Meda Diana Hotea, *Manifestări ale mentalității colective țărănești la mijlocul secolului 18 în Transilvania*, în *Sargetia*, XXI-XXIV, Deva, 1991, p. 175
7. Apud Gh. Șincai, *Hronica Românilor*, Tom III, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 340
8. G. Bariț, *Parti alese ...*, vol. I, p. 354
9. I. Lupaș, *op. cit.*, p. 46-47
10. V. Literat, *Biserici vechi din țara Oltului*, p. 161
11. *Ibidem*
12. Dr. Sterie Stinghe, *op. cit.*, p. 127-128
13. G. Bariț, *op. cit.*, p. 346; M. Someșan, *op. cit.*

14. C-tin Voicu, *Circulația scrierilor artistice în teritoriile intracarpatică și specificul spiritualității transilvănene*, în *Contribuții transilvănene la teologia ortodoxă*, Sibiu, 1988, p. 140
15. *D.I.R.*, vol. XV, partea a 2-a, Ed. Socec, București, 1913, p. 1629
16. G. Bariț, *op. cit.*, p. 433; V. Literat, *op. cit.*, p. 149
17. *Revista Teologică*, nr. 9, 1911, p. 262
18. I. Lupaș, *Istoria bisericească ...*, p. 114